

Nagy László Zoltán

Bizonyosság a tűzvizsgálatban II. – a büntető per konstrukciós sajátosságai

A tűzvizsgálat számára hiánypótló munka látott napvilágot. Nagy László Zoltán igazságügyi tűzvizsgálati szakértő a Kúria Büntető – Közigazgatási - Munkaügyi és Polgári Kollégiumai útján delegált Joggyakorlat-Elemző Csoport által 2017. évben készített tanulmányait, amelyek az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdéseit elemzik, szerkesztett változatban adja közre, az értekezésben foglaltak tűzvizsgálati szempontú adaptálása érdekében.

A büntető per konstrukciós sajátosságai valamint a bizonyítás szükséges mértékével összefüggő intézményei

[Dr. Somogyi Gábor bíró (Kúria)]

1. A bíróság és az igazság

A bíróságok az Alaptörvény 25. Cikkének (1) bekezdése szerint igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el. E rendelkezés a bíróságok államszervezeten belüli funkciójának lényegét határozza meg, és érvényes minden, az Alaptörvényben, és az Alaptörvény 25. Cikkének (8) bekezdésében meghatározott sarkalatos törvényben szabályozott bírósági rendszeren belül létrehozott bíróságra.

Az igazság szolgáltatásának értelemszerűen feltétele a valóság, azaz az ügy eldöntésének szempontjából releváns tények valóságnak megfelelő ismerete. Ennek megfelelően mindenfajta a bírói döntéshozatal (akármely jogterületről is van szó) két fő részre bontható fel: az ügy eldöntése szempontjából releváns tények (valóságbeli történések) megismerése, majd azok jogi értékelése, utóbbi alatt értve a jogkövetkezmények meghatározását is. E két tevékenységi rész egymást feltételezi, de időben fel nem cserélhető; a tények megállapításának azok jogi értékelését – értelemszerűen - meg kell előznie (ellenkező esetben elfogultságról van szó).

A valóság felderítése kétségkívül az igazságszolgáltatás szükséges, de nem elégséges feltétele; a valóság ismeretében is születhet (bárki megítélése szerint) „igazságtalan” döntés, akár a helyes tényállásra alapított téves jogalkalmazás folytán, akár a véleményalkotó személy vagy személyek által „igazságtalannak” ítélt jogszabály alkalmazásának kötelezettsége következtében. Ugyanakkor a jogkérdés eldöntését illetően releváns tények valós ismerete nélkül az ítélet rendelkezései szükségképpen nem a valóságra fognak vonatkozni, és ezért az igazságnak sem felelhetnek meg; ekként a valóság ismerete nélkül az igazság szolgáltatása – azaz a bíróság rendeltetészerű működése - fogalmilag nem lehetséges. A valóságnak megfelelő tényállás feltárása tehát – jogágtól függetlenül - az igazság szolgáltatásának sine qua non-ja.

2. Az igazság és a büntetőeljárás

A releváns tényekre vonatkozó igazság (a valóság) fogalmának meghatározása csak a legegyszerűbb, hétköznapi megközelítéssel tűnik egyszerűnek; valami akkor igaz,

ha az a valóságban úgy van, vagy úgy volt. Ehhez képest a bíró által a döntésének alapjául elfogadott tények összessége (a tényállás) akkor esik egybe az igazsággal, akkor igaz, ha az az adott időponthoz képest korábban létező ténynek vagy tények összességének a valóságos létével, történésével megegyező tartalmú leírása. Valójában azonban az igazság fogalmának meghatározása a filozófia egyik legrégebbi, soha le nem zárt és le sem zárható kérdése. Az igazság fogalmának egyetlen, átfogó meghatározása filozófiai értelemben nem létezik.

A jog igazsága csak az az igazság lehet, amit a jog a maga eszközeivel – azaz a jogi eljárás során – meg tud állapítani. A (jogi) igazságot a bíróság az igazságszolgáltatási tevékenysége során állapítja meg, az igazságszolgáltatási tevékenységet pedig a bírósági eljárás során, és annak keretei között fejti ki. A jogi igazság ilyen módon – a jogtudományban általánosan elterjedt megjelölése szerint – processzuális igazság; ami nem feltétlenül esik egybe az objektív valósággal.

A processzuális igazság alapvetően meghatározott a bíróság bizonyítási eljárásának mikéntje, így elsődlegesen az által, hogy az adott eljárásra alkalmazandó eljárási szabályok az igazság elérésének módját, kereteit miként határozzák meg.

Valamennyi jogág közül a büntetőeljárás a legérzékenyebb a tényállásnak az objektív valósággal megegyező felderítésére. A legsúlyosabb bírói hiba megjelölésére a köznyelvben is általánosan használt „justizmord” kifejezés eredeti jelentése szerint „bírói halál”, azaz a téves bírói ítéleten alapuló halálbüntetést jelentette; mai, általános jelentése is a vádlott rovására való súlyos bírói tévedés, az ártatlan ember elítélése; így kifejezetten a büntető igazságszolgáltatáshoz kötődik. A társadalom alapvető igénye, elvárása az államtól a bűnös biztos elítélése, de egyúttal az ártatlan megóvása is attól, hogy az állam hivatalos eljárás keretében bűnösnek bélyegezze és jogait korlátozza (ami akár az egyik legalapvetőbb emberi jog, az emberi szabadságtól való teljes megfosztásig is terjedhet). Az Alkotmánybíróság is kifejtette, miszerint a büntetőbíróság alkotmányos kötelezettsége, hogy a vád keretei között a büntetőigényt az anyagi igazság alapján, a törvényes és tisztességes eljárás követelményeinek megfelelően köteles elbírálni. A vád bizonyításának terhe ugyan az ügyészt terheli, azonban a bíróságnak hivatalból és önálló szakmai felelősséggel kell törekednie az igazság elérésére, azaz az állami büntetőigény ténybeli alapjainak megalapozott, a valóságnak megfelelő megállapítására (50). Polgári perben az objektív tényvalóság felderítéséhez általában jóval kevesebb társadalmi, állami érdek tapad; ezért a felek rendelkezi joga, a processzuális igazság elismerése könnyebben tör utat magának.

Nem érdektelen e körben rögtön rámutatni arra, hogy a Pp. már az 1. §-ában rögzíti, miszerint ennek a törvénynek az a célja, hogy a természetes személyek és más személyek vagyoni és személyi jogaival kapcsolatban felmerült jogviták bíróság előtti eljárásban való pártatlan eldöntését az e fejezetben meghatározott alapelvek érvényesítésével biztosítsa.

Ezzel szemben a most hatályos Be. (az 1998. évi XIX. törvény) a törvény céljára vonatkozó kifejezett rendelkezést nem tartalmaz. Míg a büntetőeljárást korábban szabályozó 1973. évi I. törvény – a Pp.-hez hasonlóan – ugyancsak 1. §-ában rögzítette, miszerint e törvény célja az, hogy a büntetőeljárás szabályozásával, a [1995. (!!!) február 15. napjáig: szocialista] törvényességnek megfelelően biztosítsa a

bűncselekmények felderítését, a Magyar Köztársaság (1989. október 23. napja előtt: a Magyar Népköztársaság) büntetőtvényeinek alkalmazását, addig a jelenleg hatályos

Be. ilyen meghatározást nem tartalmaz, csupán 12. §-ának (1) bekezdése rögzíti – nem az eljárás egésze céljaként, hanem csak a bíróság feladatául (az Alaptörvény rendelkezésével pontosan megegyezően) – azt, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás; ennek mibenlétét azonban tovább nem is részletezi.

Lényeges különbség ezért, hogy míg a Be. alapelvi szinten az eljárás célját nem határozza meg, de a bíróság – azaz a főszabályként az ügyben érdemi döntést hozó államhatalmi szerv – feladatául az igazságszolgáltatást jelöli meg, addig a Pp. *expressis verbis* a jogvita eldöntését tekinti az eljárás céljának; annak igazságszolgáltatási jellegére alapelvi szinten nem utal.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a büntetőeljárás és a polgári per lényegi azonossága, miszerint mindkettő ellenérdekű felek jogvitájában dönt; a büntetőeljárásban a vádló (ügyész, magánvádló vagy pótmagánvádló) és a terhelt, polgári perben a felperes és az alperes jogvitájáról. A Pp. alapelvi szinten az eljárás céljaként e jogvita eldöntésére helyezi a hangsúlyt, míg a Be. az igazságszolgáltatási célra utal.

Álláspontom szerint ebből is az következik, hogy a polgári perbeli és a büntetőeljárásban megkívánt processzuális igazság fogalma a büntetőeljárásban áll közelebb – legalábbis a törvényhozó akarata szerint - az anyagi igazság fogalmához.

3. Az igazság megállapításának nehézségei a büntetőeljárásban

A büntető igazságszolgáltatás kapcsán alapkövetelmény, hogy a bűnösség bírói megállapítása csak az adott terhelt által a valóságnak megfelelően feltárt körülmények közötti, általa ténylegesen kifejtett cselekvés vagy tanúsított mulasztás miatt történhessék meg.

Az anyagi igazság elvének leginkább az ún. korrespondencia-elmélet felel meg, ami egy olyan módszertani igazságelmélet, mely szerint egy ítélet, egy állítás akkor igaz, ha megfelel az objektív valóságnak, az objektív tényeknek (*veritas = adequatio rei et intellectus*, *veritas logica = adequatio intellectus ad rem*, *veritas ontologica = adequatio rei ad intellectum*).

Filozófiai szinten is problémaként merül fel azonban, hogy mennyiben ismerheti meg az ember az objektív valóságot, illetve az ember által megismert jelenségek mennyiben objektívek (pl. szintézis, hallucinációk, szubjektív torzítások); azaz önmagában egy állítás összevetése az "objektív" érzékelt valósággal nem elégséges az igazság megállapításához (51).

A szükségképpen kívül álló, és csupán utólagos ténymegállapítást végző bírónak azonban még erre sincs lehetősége. A bírósági eljárásban ugyan a megállapítandó tény, pontosabban a megállapítandó tények összességének egy jelentős, az ún. „tudati tényeken (52)” kívül eső része mindig a külvilágban jelenik meg, és ekként empirikus úton megismerhető, a perbeli bizonyítás pedig ezen – múltbéli - események, történések, körülmények (egyszóval: tények) feltárására, mégpedig a bizonyosság

erejével való feltárására irányul; ezért a bíró - aki feltárandó tények megvalósulásakor szükségképpen nem lehetett jelen - személyében fogalmilag még olyan bizonyosságú anyagi igazság birtokában sem lehet, mint (teljes észlelést, valamint ép érzékszerveket és felfogóképességet feltételezve) a tény megvalósulásakor jelen lévő ügyfél, vádlott vagy tanú.

Amennyiben a bírónak a bizonyítandó tényről mégis közvetlen tudomása van, akkor az eljárásban tanú (53), ez pedig önmagában, a törvény erejénél fogva kizárja, hogy az adott ügyben bíróként eljárhasson (54).

Ezért a bíró a releváns valóságot csak közvetetten, a bizonyítási eszközökön keresztül ismerheti meg.

A **büntetőeljárásban** a Be. 76. § (1) bekezdése szerint **a bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.**

A **személyi bizonyítékok** – ahogy arról már szó volt – eleve *magukban hordozzák az emberi felfogó-, értelmező- és kifejezőképesség hiányosságaiból eredő hibák lehetőségét.* Ugyanakkor még mindezek hiányát feltételezve is jóval nagyobb hibalehetőség fakad abból, hogy egy tény, esemény személyes észlelői túlnyomórészt a személyükben is érintettek annak kapcsán (és ezért például terhelt vagy sértett az ügyben), vagy a személyükben érintettekhez kötődnek. Így a valóság visszaadására vonatkozó hajlandóságukat fokozottan befolyásolhatják más hatások, érdekek, megfontolások; de még kívül álló tanúk esetében is lehetnek olyan külső körülmények (akár csak az ügyben érintettekkel való konfliktuskerülés szándéka), amelyek a valóságnak általuk a bíró felé való közvetítését befolyásolhatják.

A terhelt eleve nem kötelezett igazmondásra, a tanú akár jóhiszeműen is tévedhet, és emlékezete az időmúlással halványul, de – a törvényi kötelezés és a büntetőjogi jogkövetkezményekkel való fenyegetettség ellenére – is lehet a tanúvallomás szándékosan hamis, mint ahogy keletkezik – szándékosan vagy hanyagságból – téves szakvélemény is; az okirati és tárgyi bizonyítékok ugyancsak hamisíthatók, de valós bizonyítási eszközökből is származhat a valóságnak meg nem felelő tartalmú bizonyíték (pl. az okirat tartalma valótlan).

A valóság tehát szükségképpen annak torzítására, módosítására és elfedésére is képes hordozókon – bizonyítási eszközökön - keresztül jut el a bíróhoz. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy – éppen azért, mert a valóság processzuális úton utólag soha nem rekonstruálható objektív bizonyossággal - ezért egy-egy konkrét ügyben a processzuális és az objektív valóság viszonya sem határozható meg. Bárki is áll elő ugyanis utóbb olyan igénnyel, hogy a történések nem a bizonyítás során megállapítottak szerint valósultak meg, ha az új bizonyítás perjogilag nem kizárt, annak sikere esetén is legfeljebb csak a bizonyosság egy magasabb fokára juthatunk el. Elméleti úton azonban nincs az a pont, amikor azt mondhatjuk: a megállapított tényállás már olyan bizonyossággal esik egybe a megtörtént valósággal, hogy fogalmilag nem is létezhet olyan további, de mindeddig nem ismert tény, adat, körülmény, illetve ezekre vonatkozó bizonyíték, aminek ismeretében nem lehetne „új”, a korábitól eltérő valóságot megismerni.

4. Megbékélés a processzuális igazsággal

Az eddigiekből az a következtetés adódik, hogy bármennyire is az anyagi tényvalóság megállapítása az eljárás törvényben előírt követelménye, és így a perbeli bizonyítás célja, valójában az objektív bizonyossággal nem teljesíthető, sőt az sem dönthető el ugyancsak teljes bizonyossággal, hogy a bíróság ténymegállapítása valójában egybeesik-e megvalósult igazsággal.

Ez pedig az anyagi igazság és a processzuális igazság fogalmának közeledését, „kibékítését” vonja maga után, ami már a római jogban is kifejeződött a „res iudicata pro veritate accipitur” (az ítélt dolgot igazságként kell elfogadni) elvében.

A rendszerváltást követően az Alkotmánybíróság ugyancsak a processzuális igazság mellett foglalt állást, annak ellenére, hogy az akkor még hatályos eljárási szabályozás – a keletkezésekor meghatározó szocialista felfogásnak megfelelően, a világ megismerhetőségére, és a megismerés hiányosságainak kizárólag emberi hibára visszavezethető eredetére tekintettel, legalábbis elvi szinten – kompromisszumok nélkül, magától értetődően az anyagi tényvalóság feltárásának követelményét állította a bíróság elé.

Az Alkotmánybíróság a 9/1992. (I.30.) AB határozatban arra mutatott rá, hogy az Alkotmány az anyagi igazság elérését alanyi jogként nem biztosítja, nem is biztosíthatja, mivel az annak szükségképpen elemét jelentő perbeli megismerhetőség korlátait megfelelő mértékben oldó korrekciós technikák nincsenek. Az Alkotmány az anyagi igazság érvényre juttatásához szükséges és az esetek többségében alkalmas eljárásra ad jogot.

Az anyagi igazságosság és a jogbiztonság követelményét a jogerő intézménye hozza összhangba, megint csak a jogbiztonság elsődlegessége alapján.

Az anyagi igazság elvének a büntetőjogban is a processzuális igazság fogalmához való közeledését támasztja az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata is, miszerint az igazság elérését a tisztességes eljárás elvének érvényesülésén keresztül közelíti meg. A tisztességes eljáráshoz való jog a felek és a megfelelő igazságszolgáltatás érdekeinek védelme érdekében egy sor eljárási jogot foglal magában.

Ezek közül mind a büntető, mind a polgári eljárásokra vonatkozik a személyes meghallgatás joga, a hatékony részvételhez való jog, a tárgyalás közvetlensége, a fegyverek egyenlőségének követelménye, a kontradiktórius eljárás követelménye, a bizonyítási eljárás megfelelőségének követelménye, a visszaható hatály tilalma, továbbá az ügy alapos kivizsgálásának és a döntés megfelelő indokolásának követelménye. A tisztességes eljárás követelményei tekintetében a bíróságoknak nagyobb mozgásterük van polgárinak minősülő ügyekben, mint a szigorúbb megítélés alá eső büntetőügyekben (Dombo Beheer B.V. kontra Hollandia, 1993. október 27, series A no. 274, § 32.).

A strasbourgi Emberi Jogi Bíróság előtt a panasszal érintett kormányok nem járnak sikerrel, ha valamely jogkorlátozást a büntetőeljárásban pusztán arra hivatkozva kívánják igazolni, hogy arra az „anyagi” vagy „objektív” igazság megállapítása

érdekében volt szükség. A sérelmezett döntéssel szemben panaszosként fellépőknek is kicsi az esélyük arra, hogy sérelmük orvoslást nyer, ha úgy vélik, ügyükben tartalmilag helytelen, tévesen megállapított tényeken alapuló igazságtalan döntés született. Valójában az egyezmény is elsőbbséget ad a processzuális igazságosságnak az anyagi igazság és a materiális igazsággal szemben, azaz a helyes döntés követelményével szemben (55).

Következésképp a mai felfogás szerint büntetőügyekben az anyagi igazságnak megfelelő, az alkotmányos és törvényi előírásoknak megfelelő tényállás processzuális úton – a tisztességes eljárás maradéktalan elvének érvényre juttatásával, az annak részeit alkotó részkövetelmények maradéktalan betartásával érhető el, és ugyanilyen módon ellenőrizhető is. A processzuális igazság a terheltek törvény előtti egyenlőségének megvalósítására alkalmas, biztosítékokkal övezett tisztességes eljárást állítja a középpontba, amely a pozitív jogban megfogalmazható és utólag ellenőrizhető garanciákon keresztül szolgálja a jogbiztonságot (56).

A processzuális igazságosság gondolatának térnyerése párhuzamos volt azzal az elbizonytalanodással, hogy a büntetőeljárásban az igazságot tükröző helyes döntés egyáltalán megszülethet-e. Ehhez kellett az a szkepszis, amit az elmúlt fél évszázad tudományos irányzatai szülte kétségek teremtettek. Kellettek a modern igazság és bizonyítási teóriák, amelyek megkérdőjelezték a jogalkalmazás alapjául szolgáló korrespondencia elmélet tételét, azt, hogy létezik egy megismerőtől független világ, amelyről objektív tudást szerezhethetünk (57).

5. A lopakodó perbeli igazság

A hatályos büntetőeljárás törvény – valamint elődje, és a tervek szerint azt felváltó új jogszabály is – tartalmaz az egész eljárásra irányadó, átfogó alapelveket, és csak egy-egy fejezetre vagy eljárási szakaszra vonatkozó általános szabályokat. Az általános elvek és szabályok pedig az egyes jogintézmények részletszabályaiban jelennek meg.

A magyar büntetőeljárás törvényi szabályozása során a korábbiakban vázolt, a processzuális igazság térnyerését eredményező folyamat akként jelent (jelenik) meg, hogy míg a bizonyítás céljaként és deklarált követelményeként – megingathatatlanak látszóan - az anyagi valóság felderítésének és bizonyításának az igénye jelenik meg, addig az egyes részletszabályok mindinkább a processzuális valóság realitását emelik, néhol már teljes nyíltsággal az anyagi igazság idealisztikus fogalma elé.

Mind a büntetőeljárás rendjét meghatározó korábbi jogszabály, az 1974. január 1. és 2003. június 30. napja kötött hatályban volt 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: korábbi Be.), a 2003. július 1. napjától – jelenleg is – hatályos, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.), és az Országgyűlés által már elfogadott, 2018. július 1. napján hatályba lépő 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: új Be.) is tartalmaz a bizonyítási eljárás céljára, a megállapítandó tényállás milyenségének követelményére vonatkozó, általános érvényű szabályozást.

6. Az 1973. évi I. törvény

A korábbi Be. I. Fejezetének első címében, a büntetőeljárás alapelvei között rögzítette: 5. § (1) A hatóságok feladata, hogy az eljárás minden szakaszában a tényállást alaposan és hiánytalanul tisztázzák, a valóságnak megfelelően állapítsák meg, a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket egyaránt figyelembe vegyék. Fel kell deríteni azokat az okokat és körülményeket is, amelyek a bűncselekmény elkövetését közvetlenül lehetővé tették.

Az 1973. évi I. törvény tehát kategorikus követelményt fogalmazott meg, amikor valamennyi hatóság feladatának határozta meg a tények valóságnak megfelelő feltárásának kötelezettségét, mit sem törődve az igazság felderítésének és a felderítés eredménye ellenőrizhetőségének – a korábbiakban már bemutatott – korlátaival.

Ez a korszak uralkodó felfogásának meg is felelt. A közel 40 évvel ezelőtt megalkotott nézet szerint az ismeretelméletben éppúgy, mint a tudomány minden más területén dialektikusan kell elmélkedni, vagyis nem szabad feltételezni, hogy a megismerésünk kész és változatlan, hanem meg kell vizsgálni, hogy milyen módon keletkezik a nem tudásból a tudás, és hogy milyen módon lesz a nem teljes, nem pontos tudásból teljesebb és pontosabb tudás. Az ember nem ismer ma minden történeti, a múltban lejátszódó eseményt, azonban az ismeretek gyarapodnak, és új összefüggéseket fedeznek fel új módszerek által. Habár nem tudunk a múlttól mindent, képesek vagyunk megismerni a múlt eseményeit, és ez a képesség a megismerhetőség tételét igazolja (58).

Az objektív valóság felderítése kötelezettségének az eljárás minden szakaszában, valamennyi hatóság számára való előírásának – legalábbis elvi szinten – az sem vetett gátat, hogy a korábbi Be. már ugyancsak alapvető szinten deklarálta az eljárási funkciók elkülönülését; a törvény 9. §-ának (1) bekezdése ugyanis azt rögzítette, hogy a büntetőeljárásban a vád, a védelem és az ítélezés egymástól elkülönül. Márpedig ennek ellentmond, hogy – mivel a büntetőeljárásban a vádlói és az ítélezési funkciót is (előbbit: főszabályként) egyaránt hatóságok látják el - így a valóságnak megfelelő tényállás feltárását előíró rendelkezésnek a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság is egyaránt a kötelezettje. Ennek ellenére a két alapelv közötti ellentmondás, összeütközés, és ebből fakadó problémák lehetősége hosszú ideig fel sem merült. A törvény elfogadására 1973-ban került sor, majd 13 éven keresztül még a rendszerváltást követően is hatályban volt; számtalan módosítása ellenére azonban az e két alapelvet rögzítő törvényi rendelkezések szövegében sem történt a törvény mintegy 30 évi hatályban léte alatt semmiféle változás, annak ellenére, hogy az összeütközés nem csak elvi szinten jelentkezett.

Az első érdemi részt az objektív valóság felderítésének valamennyi hatóságra kiterjedő kötelezettségének elvén az Alkotmánybíróság ütötte, azonban csupán 12 évvel a rendszerváltás után. A korábbi Be. - az ítélezési funkciók elkülönülésének elvi deklaráltsága ellenére – még arra is lehetőséget adott, sőt kötelezettségként írta elő a bíróság számára az ügyész vádkiterjesztésre való felhívását a megvádolt személy vád tárgyává nem tett cselekménye, illetve meg nem vádolt személy büntetőjogi felelőssége kapcsán is; eljárási szabályt is tartalmazott arra az esetre is, amikor a vádkiterjesztés lehetőségének a bíróság általi észlelésekor az ügyész – a korabeli szabályozásnak megfelelően – a tárgyaláson nem volt jelen (59).

Az Alkotmánybíróság a 14/2002. (III.20.) AB határozatban kimondta, hogy a bíróságnak a (korábbi) Be. 171. § (2) bekezdésében és 227. §-ban megfogalmazott vádkiterjesztéssel kapcsolatos kötelezettségei szemben állnak a büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó egyes feladatoknak közvetlenül az Alkotmányból levezethető és a Be. 9. §-ában külön is nevesített funkciómegosztás elvével, minek folytán alapjaiban sértik a tisztességes eljáráshoz való jog elvének garanciális szabályait és az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében rögzített pártatlan bírósághoz való jog alkotmányos elvét is. A szabályozás nyomán előálló jogbizonytalanság folytán sérül továbbá az Alkotmány 57. § (3) bekezdése által garantált védelemhez való jog elve is. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság e rendelkezéseket az Alkotmánybíróságról szóló a határozat közzétételének napjával megsemmisítette [egyúttal ugyanígy járt el a már kihirdetett, de még hatályba nem lépett, a korábbi Be. 227.§-ával egyező tartalmú 1998. évi XIX. törvény 342. § (3) bekezdésével is].

Az Alkotmánybíróság e határozatával végleg kizárta a perbeli valóság köréből a megvádolt személy vád tárgyává nem tett cselekményével, vagy meg nem vádolt személy büntetőjogi felelősségével összefüggő tényeket.

A korábbi Be. az (anyagi igazság) felderítésének kötelezettsége mellett egyébként is csak részben, és eltérő súllyal határozta meg annak processzuális elveit: míg az anyagi igazság felderítésének követelménye mellett, azzal egy sorban, az alapelvek között tüntette fel – a már említett, az eljárási funkciók elkülönülésére vonatkozó szabályozáson túl – az ártatlanság vélelmét, valamint a bizonyítási teherre (60) és az önvádra kötelezés tilalmára (61) vonatkozó szabályokat, azonban például a kétséget kizáróan nem bizonyított tény terhelt terhére való értékelésének tilalmát már csupán a 61. § (4) bekezdésében, a bizonyítás szabályai között rögzítette. Az ellentmondásos, és a részletszabályokban még a kimondott alapelveket sem következetesen érvényesítő szabályozásra jellemző az is, hogy például a 87. § (2) bekezdése a terhelt garanciális jellegű figyelmeztetését vallomás-megtagadási jogára és az általa elmondottak bizonyítékként való felhasználásának lehetőségére csupán 1990. január 1. napja óta tartalmazza; azt megelőzően csupán annyit rögzített, hogy a terhelt nem köteles vallomást tenni, és csupán akkor kell figyelmeztetni, ha a vallomástételt megtagadta, és csupán arra, hogy ezzel az eljárás folytatását nem akadályozza, de a védekezés ezen módjáról lemond.

7. Az 1998. évi XIX. törvény

A hatályos Be. már az I. Fejezetében, az alapvető rendelkezések között szerepeltet számos olyan alapvet, melyek valójában a processzuális igazság felderítésének eljárás biztosítékai: ilyen például az ártatlanság vélelme, a kétséget kizáróan nem bizonyítható tény vádlott terhére való értékelésének és az önvádra kötelezés tilalma, a bizonyítási teher vádlóra terhelése, valamint a büntetőjogi

felelősség önálló elbírálása; közvetlenül azonban nem utal arra, hogy mindezek a bizonyítással állnak kapcsolatban, és alapvetően meghatározzák a perben elérhető igazság jellegét. Ezzel együtt a törvény kimondottan nem szakít az anyagi igazság érvényre juttatásának elvével, azonban azt már nem a büntetőeljárás általános alapelvei, hanem a bizonyításról szóló VII. Fejezetében, annak „a bizonyítás általános

szabályait” meghatározó I. Címében szerepeltette, az alábbiak szerint: 75. § (1) bekezdés: A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni.

A rendelkezés törvényen belüli elhelyezésének változásán túl szembeűnő, hogy bár a felderítendő tényállás leírása - „alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő” - szó szerint megegyezik a korábbi törvény szövegével, azonban azt nem a hatóságok (vagy bármely hatóság) kötelezettségeként határozza meg, hanem a bizonyítási eljárás feladataként, céljaként írja le. Következésképp immár a törvényi követelményeknek megfelelő tényállás felderítése ugyan a bíróság ítélezési funkciójából fakadóan a bíróság kötelessége, azonban az abban való közreműködés a bizonyítási eljárás valamennyi résztvevőjének – a reá vonatkozó szabályok szerinti - feladata.

Az újabb szabályozás másik jellemzője, hogy a valóságnak megfelelő tényállás megállapítása kötelezettségének kategorikus előírása helyett – a realitáshoz igazodóan – a valóságnak megfelelő tényállás tisztázására való törekvést írja elő. Erdemben azonban ez nem eredményezett sem szakítást, sem törést az anyagi igazság megállapításának követelményét szem előtt tartó megközelítésben.

A 2006. évi LI. törvény 37. §-a azonban, 2006. július 1-i hatállyal fontos módosítást eszközölt a bizonyítás alapelvét illetően. Bár a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására törekvés követelményét előíró rendelkezés szó szerint változatlan maradt, azonban az kiegészült azzal a kitételrel, miszerint „azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására.”

A módosítás elvi jelentőségű; egyfelől első ízben rögzítette általánosságban is a valóság korlátozását, másfelől azonban meg is maradt ezen a szinten, mert a törvényhozó az ügyészi bizonyítási indítvány elmulasztásához szankciót, jogkövetkezményt nem fűzött. A törvény szövegéből – miszerint a bíróság „nem köteles” az ilyen bizonyíték beszerzésére – az következik, hogy viszont meg is teheti; ez eleve jogbizonytalanságot eredményezett, a bírák pedig többnyire – az anyagi igazságnak megfelelő tényállás elvéből kiindulva – ilyen esetben, már csak a megalapozatlanság elkerülése érdekében is hivatalból lefolytatják a vád alátámasztását eredményező bizonyítást. Erre annál is inkább okuk van, mert a megalapozatlanság szabályainak változatlanul hagyása miatt a másodfokú bíróságnak annak jogkövetkezményeit akkor is alkalmaznia kell, ha a megalapozatlanságot a vádat alátámasztó bizonyítási eszköz beszerzése vagy megvizsgálása indítványozásának hiánya eredményezi.

8. A 2017. évi XC. törvény

Az Országgyűlés 2017. június 13-án fogadta el a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényt, ami 2018. július 1. napján lép hatályba. Az új büntetőeljárás törvény megalkotása során sokáig vitás volt annak eldöntése, hogy mi legyen a bizonyítás célja, maradjon-e meg az anyagi igazság megállapítására való kötelezettség, és hogyan alakuljon a bíróság hivatalból való bizonyítási lehetősége, illetve kötelezettsége. Végül mind ártatlanság vélelme, mind a bizonyítási teher vonatkozásában lényegében a hatályos büntetőeljárás törvény szövege került megállapításra, és szerkezetileg sem történt változás. A processzualis igazság

elérésének kereteit meghatározó elvek a törvény alapvető rendelkezései közt kaptak helyet, és még hangsúlyosabbá is váltak azáltal, hogy az ártatlanság vélelmének elvét egyenesen az új Be. 1. §-a rögzíti. A többi, a processzuális igazság elérését biztosító alapelvet pedig - „a bizonyítás alapvetései” címmel - egyetlen törvényi szakaszba gyűjti az új Be. 7. §-a; ez öt különböző [a hatályos Be. 4. § (1) és (2) bekezdését, valamint 7., 8. és 10. §-ával azonos tartalmú] rendelkezést foglal magában. A problémát okozó „valóság” kifejezés eleve csak „felpuhított” formában, a törvény Ötödik Részének XXVIII. Fejezetében, a bizonyítás általános szabályai között bukkan fel akként, hogy „a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valósághű tényállásra alapozza” [Új Be. 163. § (2) bekezdése].

Az idézett rendelkezés tehát szerkezetileg sem emelkedik ki a bizonyítás részletszabályai közül; tulajdonképpen maga is csak egy a bizonyításra vonatkozó szabályok között, csupán általános jellege miatt emelhető ki. A bizonyítandó tényállásnak pedig már nem a valósággal megegyezőnek, hanem csupán ahhoz hűnek; azaz csak a valósággal nem ellentétesnek, lényeges pontjait illetően annak megfelelőnek kell lennie. Az egyes részletszabályok is ennek megfelelően a felek rendelkezési jogát helyezik előtérbe, a felek által kontradiktóris eljárásban nem vitatott, vagy valósnak elfogadott tények további bizonyítását, a bíróság általi vitathatóságát kizárják. A törvény indokolása rámutat, hogy annak strukturális jelentőségű újítása a bíróság tényállás-tisztázási kötelezettségének újragondolása. A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítási eszközt immár általánosságban is csak indítvány alapján szerezhethet be, ennek hiányában nem köteles bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására; ez pedig alapjaiban érinti a bíróság által felderítendő valóság kereteit és korlátait.

Az eddig kifejtettek alapján megállapítható, hogy a három eljárási törvény mindvégig megtartotta az anyagi igazságnak megfelelő tények megállapításra vonatkozó igényt, azonban annak tartalma módosult; a deklarált cél a jogszabály szerkezetén belül egyre inkább – szó szerint is – háttérbe szorult. Az új Be. pedig elvi szinten is nyomatékosítja mindezt, a processzuális igazság érvényesülését biztosító legfontosabb eljárási követelményeinek a bizonyítás alapvetéseként való rögzítésével. A bizonyítás részletszabályai között pedig a valósággal megegyezést a valósághoz való hűség váltotta fel; ezzel – álláspontom szerint – beteljesedett a már korábban megkezdődött helycsere a processzuális és az anyagi igazság között.

A fentiekben bemutatott, lopakodva módosuló elveket valójában jócskán megelőzték azon változások, melyek tartalmukban egyre inkább a processzuális igazság érvényre juttatásának követelménye felé tolták el a büntetőeljárási bizonyítást is. A továbbiakban – elsősorban a hatályos szabályozásra összpontosítva - igyekszem bemutatni az ebbe az irányba ható részletszabályokat, speciális jogintézményeket, de nem figyelmen kívül hagyva azok változásait, és jövőbeli alakulásuk tendenciáit sem. Nem térek ki azonban a bírói valóság-megismerésnek a perorvoslati eljárásokban felmerülő problémáira, mert az a joggyakorlat-elemező csoport vizsgálata során önálló témakört alkot.

9. Az ítélet alapjául elfogadható tényekre vonatkozó korlátozások (a valóság szűkítése)

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény egyik meghatározó jelentőségű újítása volt az eljárási feladatok megosztásának mind alapelvi szinten, mind a részletszabályok terén való következetes véghezvitele, és ennek következményeképp a vádelv fokozott érvényesítése, és e folyamat a törvény megalkotásával és hatályba lépésével sem ért véget. Míg az 1973. évi I. törvény csupán a 9. §-ában szólt az eljárási feladatok megosztásáról, a vádelvről, és egyúttal - legalábbis a bizonyítási eljárás terén – az ügyfélegyenlőségről, addig az 1998. évi XIX. törvény már 1. §-ában rögzítette a vád, a védelem és az ítélezés elkülönülését, 2. §-a pedig a törvényes vádat, a büntetőeljárás alapjaként. Ez öltött testet abban is, hogy a Be. 258. § (3) bekezdés a) pontja a bíróság ügydöntő határozata indokolásának szerkezetileg is első, kötelező tartalmi elemeként a vádra történő utalást, a vádirat szerinti jogi minősítés és szükség esetén a vádirati tényállás lényegének ismertetését írta elő, míg a korábbi Be. hasonló rendelkezést nem tartalmazott. (62)

Az 1998. évi XIX. törvény hatályba lépésekor azonban a Btk 2. §-a a törvényes vád fogalma kapcsán csupán azt határozta meg, miszerint a bíróság az ítélezés során vád alapján jár el, továbbá a bíróság csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény alapján, amelyet a vád tartalmaz.

A 2006. évi LI. törvény 1. §-a 2006. július 1-i hatállyal ezt kiegészítette - a Be. 2. § (2) és (4) bekezdésében megjelenő – azon szabályokkal, miszerint törvényes a vád, ha a vádemelésre jogosult a bírósághoz intézett indítványában meghatározott személy pontosan körülírt, büntető törvénybe ütköző cselekménye miatt a bírósági eljárás lefolytatását kezdeményezi, továbbá a bíróság köteles a vádat kimeríteni, a vádon túl nem terjeszkedhet, de nincs kötve a vádlónak a vád tárgyává tett cselekmény Btk. szerinti minősítésére, a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására vonatkozó indítványához.

A törvény tehát kiegészült a vád törvényességére való utalással is; immár nem a „vád”, hanem csak a törvényes vád alkalmas a bírósági eljárás megindítására. Meghatározza a törvény a vád törvényességének mibenlétét, és egyúttal a bíróság azzal kapcsolatos kötelezettségeit is. A törvény alkalmazása azonban a gyakorlatban további értelmezést kívánt; a Legfelsőbb Bíróság ezt elsőként az 1/2007 BK. véleményben tette meg, emellett – a vádelv fogalmának a bíró gyakorlatban már korábban megkezdett kidolgozását - a továbbiakban is számos közzétett bírósági határozat alakította. Ezek részletes bemutatása meghaladná e dolgozat kereteit; témánk szempontjából az alábbiakat tartom a legfontosabbaknak:

- A vádelv sérelme nem valósul meg, ha a bíróság a vádiratban megnevezett terheltnek a vádiratban terhére rótt cselekmény elkövetési magatartását rögzíti, és a tett azonosság keretei között a sértett személyét - a vádiratban foglaltaktól - eltérően állapítja meg. Akkor sem valósul meg a vádhoz kötöttség sérelme, ha a bíróság ténymegállapítása szerint a vádiratban leírt és elbírált cselekménynek nem egy, hanem több sértett van (EBH 2015.B.13.);

- A törvényes vád követelményét nem sérti, ha a bíróság bűnösséget kimondó ítélete - a vádbeli jogi értékeléstől eltérően - bünszervezetben elkövetővel szemben szabja ki a büntetést, ha ennek ténybeli alapjai a vádban leírt tények között szerepelnek. Ettől függetlenül a bíróság a tettazonosság keretei között a bűncselekmény bünszervezetben elkövetésének tényét akkor is megállapíthatja és ennek megfelelően szabhatja ki a büntetést, ha a bünszervezetben elkövetésre vonatkozó adatokat a vád nem rögzíti, azokra csak a bíróság előtti bizonyítási eljárás nyomán derült fény (EBH 2013.B.10.);

- A tényállásnak a vád keretein belül az elkövetés módja tekintetében történő pontosítása nem sérti a vádhoz kötöttséget (EBH 2005.1199.);
- Nem jelenti a vádon túlterjeszkedést, ha a bíróság a tényállás hiánytalan tisztázása érdekében egyes rész körülmények tekintetében eltér a vádtól (BH 2014.136.I.);

- A vád törvényességét nem érinti annak esetleges megalapozatlansága. Ez utóbbi az érdemi döntés tárgya (BH 2012.86.II.);

- Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a bíróság ügydöntő határozatában megállapított tényállás ugyan nem fedti teljesen a vádiratban leírt tényeket, de a bűncselekmény törvényi tényállásának lényeges elemeit alkotó tények tekintetében annak megfelel, ezért a tettazonosság keretén belül marad. A tettazonosság keretei között megállapított tényállás esetén nem sérti a vádelvet, ha a bíróság a lopás miatt emelt vád alapján orgazdaságot vagy más vagyon elleni bűncselekményt állapít meg (BH 2011.245.);

- A törvényes vádnak nem fogalmi ismérve az, hogy a büntető törvénybe ütköző cselekmény leírása körében a törvényi tényállás jogi fogalmait használja; elégséges, ha a történeti tények leírása oly mértékben konkrét, amelyből - bebizonyítottaságot feltételezve - büntető törvénybe ütköző cselekményre lehet következtetni (BH 2011.219.II.);

- Nem értékelhető a törvényes vád hiányaként és a vádon túlterjeszkedésként sem, ha a vádhoz képest az elkövető kilétét és valamely bűncselekmény törvényi tényállásába illeszkedő elkövetési magatartás lényegét illető változtatás nélkül, tehát a tettazonosság keretei között a bíróság a vádiratban le nem írt tény - pl. egy másik bűncselekmény törvényi tényállásának részét alkotó eredményt - is megállapít, és a cselekményt ennek figyelembevételével értékeli (BH 2009.5.II.).

- Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a vádban szereplő vagyoni hátrány (kár) összege bírósági bizonyítás eredményeként módosul [BH 2006.42.I.]

- A vádelv a vád és az ítélet tényállása közötti teljes történeti azonosságot nem követeli meg. A bíróságnak a bizonyítás során a tényállás hiánytalan, valóságnak megfelelő tisztázására kell törekednie; a bizonyítás eredményéhez képest az ítéleti tényállás több vonatkozásában (így az elkövetés helye, ideje, módja, eszköze, motívuma, eredménye stb. tekintetében) eltérhet a vádirati tényállástól anélkül, hogy az a vádelvet sértene. Ezért a vád keretein belül a tényállásnak az elkövetés módja tekintetében történő pontosítása nem sérti a vádhoz kötöttséget [BH 2005.242.].

- A vádhoz kötöttség elvéből fakad a tettazonosság szükségessége, vagyis az ítéletnek a vádirat által leírt cselekménnyel kapcsolatos tényeket kell tartalmaznia. A bíróság olyan tényeket is rögzíthet ítéletében, amit a vádirati tényállás nem tartalmaz. Nem jelenti a vádelv sérelmét, ha a bíróság a történeti tényállással összefüggésben olyan részleteket is megállapít, amelyet a vádirat nem tartalmazott; valamint akkor sem sérül a vádelv, ha a bíróság határozatában foglalt tényállás nem fedti a vádban foglalt tényeket, de a bűncselekmény lényeges elemét alkotó tények tekintetében annak megfelel [BH 2005.7.].

A törvényes vád tehát egyfelől - tárgyi és személyi oldalról is – alapvetően kijelöli a büntető eljárás, illetve az annak során vizsgálható tények kereteit. Ez a – ténybeli – cselekményegység fogalmában ragadható meg, tartalma pedig az alábbiak szerint írható le:

- minden a vádiratban leírt tény kötelezően vizsgálendő, attól függetlenül, hogy azokat az ügyészség a jogi minősítés során értékelte-e vagy sem,

- ennek során a bíróságot a cselekmény vádirati minősítése (vagy akár annak hiánya) nem köti,
- a bíróság a cselekményegység keretén belül bármely tény a vádtól eltérően is megállapítható, tehát a bíróság ténymegállapító tevékenysége nem korlátozódik a vádbeli tényleírás valós vagy valótlan voltának eldöntésére,
- akár a vádban le nem írt tény is megállapítható, ha az nem lép túl a vád tárgyává tett cselekmény keretein (BH 2005.7.),
- mindez pedig eredményezheti akár alapeset helyett minősített eset megállapítását is (BH 2010.174.),
- eltérő minősítést, ide értve - alaki halmazat esetén – a további bűncselekményként is való minősítést (ami valójában csak a vádirati – téves – egységkénti minősítés helyett többségként való minősítés).

A vádhoz kötöttség elve azonban kizárja a bíróság eljárását a vád tárgyává tett cselekmény egységén kívül álló tény vizsgálatát, így a vádban leírt magatartással megvalósított cselekményen kívül eső, akár azzal szorosan összefüggő, de azzal anyagi halmazatban álló más bűncselekmény megállapítását.

Ki kell térni arra, hogy bár a bírósági eljárás kereteit a vádiratban rögzített tényállás határozza meg, ez nem jelenti azt, hogy a vád az előterjesztése után, a bírósági eljárás során már nem változtatható meg; e lehetőség köre azonban a korábbiakhoz képest szűkebbé vált. Ahogy arra már utaltunk, a 14/2002. (III.20.) számú AB határozat meghozataláig az eljárási törvény lehetőséget biztosított az ügyésznek a vád kiterjesztésére akár eredetileg meg nem vádolt személy vonatkozásában is, illetve a bíróságnak arra, hogy az ügyész figyelmét erre felhívja. A hatályos Be. 310. § (1) bekezdése akkor biztosítja az ügyészi vád kiterjesztésének lehetőségét, ha az ügyész – kifejezetten a vád tárgyává tett és azokkal összefüggő tények tekintetében - úgy látja, hogy a vádlott más bűncselekményben bűnös, vagy más bűncselekményben is bűnös, mint amely miatt ellene vádat emelt.

Az így kiterjesztett vád akkor törvényes, ha az eredeti vád alapján folytatott eljárásban a bíróság által lefolytatott bizonyítás adataiból meríti az ügyész a vád kiterjesztését megalapozó tényeket (BH 2010.114.III.). Ez a lehetősége az ügyésznek azonban csak az elsőfokú bíróságnak a Be. 321. § (1) bekezdése szerinti tanácsülésig áll fenn, és ennek következtében a másodfokú eljárásban már a tényállás kiegészítésére vonatkozó ügyészi indítványnak sincs helye a vádtól eltérő bűncselekményre vonatkozó, bűnösség megállapítását meghatározó jelentőségű tény vonatkozásában. Ez ugyanis fogalmilag vádmódosítás, amely a másodfokú szakaszban már nem megengedett, a bíróság pedig az ügyet az elsőfokú határozathozatalt megelőző tanácsülés megkezdéséig előterjesztett, a vádmódosítás vagy vádkiterjesztés fogalmi körébe tartozó tények alapján bírálhatja el (BH 2015.187.).

A vádhoz kötöttség elve tehát áthághatatlan határok közé tereli a büntetőbíróság eljárását, igazságszolgáltatási tevékenységét, és az végső soron az ügyészi végindítványban meghatározott körben rögzül. E vádon kívül eső tény, esemény, történés a bizonyítás – és ebből következően (releváns) ítéleti ténymegállapítás - tárgya nem lehet, még akkor sem, ha a büntetőjogi felelősségé kérdésében való döntéshez az elengedhetetlen lenne; ebben az esetben a vád fogyatékoságának hiányát a vádló viseli, azaz ha a bűncselekmény bármelyik szükséges tényállási eleme a vád keretein kívül esik, akkor a terheltet bűncselekmény hiányában fel kell menteni.

A cselekményegység keretén belül azonban meglehetősen tág teret biztosít a bíróságnak a tényfeltáráásra és az esetlegesen a vádtól eltérően megállapított tények jogkövetkezményeinek levonására. Ezért a törvényes kezdeményezést követően megindult bírósági eljárás során a büntetőbíróság valóság-megállapító tevékenységének tágabb tere ugyan megmarad, azonban a vádelv a bizonyítás ténybeli kereteinek, és így a feltárható valóság határainak kivételt nem tűrő meghatározásával az elérhetetlen anyagi igazsággal szemben a processzuális igazság érvényre juttatását bátyázza körül.

10. A bizonyítási teher, a teljes bizonyosság kérdése

A bizonyítási teher elosztását illetően a Be. – az alapvető rendelkezések körében – tömör szabályozást tartalmaz. A Be. 4. § (1) bekezdése szerint a vád bizonyítása a vádlót terheli, míg a (2) bekezdés az “in dubio pro reo” római jogból eredő elvét kodifikálja, miszerint a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.

A Be. tehát a bizonyítás terhét kategorikusan a kontradiktórius eljárás egyik szereplőjére, a vádlóra telepíti. Ez alól csupán két kivétel van, amikor - a különböző anyagi jogi rendelkezések folytán – a bizonyítási teher a büntetőeljárásban megfordul, azaz a terheltre száll. Így a Btk. 74/A. § (1) és (2) bekezdésében írt esetekben a törvényben meghatározott időszak alatt szerzett vagyon főszabályként vagyonek Kobzás alá esik. A (3) bekezdés szerint azonban nem rendelhető el a vagyonek Kobzás, ha az elkövető bizonyítja, hogy az egyébként e rendelkezések hatálya alá eső vagyon nem bűncselekményből származik.

A Btk. 229. § (1) bekezdése szerint a 226-228. §-ban meghatározott bűncselekmény (63) miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valószínű bizonyul [a (2) bekezdés szerint azonban a valóság bizonyításának csak akkor van helye, ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta].

Ezekben az esetekben tehát a bizonyítás sikertelenségének terhét a terhelt viseli, azaz, ha a terhelt nem bizonyítja, hogy a törvényben meghatározott időszakban szerzett vagyon nem bűncselekményből származik, úgy arra nézve a vagyonek Kobzást el kell rendelni, továbbá, ha a terhelt nem bizonyítja az általa állított tény valóságát, annak állítása miatt büntetőjogi felelősséggel tartozik. Kétségtelen azonban, hogy ezen – a terhelt által bizonyítandó – tények egyike sem közvetlenül a vád bizonyításával áll összefüggésben.

Így természetesen a fenti esetekben is a vádló kötelessége a terhelt büntetőjogi felelősségének bizonyítása azon bűncselekmény tekintetében, ami miatt a vagyonek Kobzás alkalmazásának helye van. E bizonyítás sikertelensége a vagyonek Kobzás alkalmazását kizárja, míg a terhelti bizonyítás sikertelensége csak a vádló vádra vonatkozó bizonyításának sikere esetén, és akkor is csak a vagyonek Kobzás alkalmazhatóságára hat ki. A valóság bizonyítása pedig – egy egyébként (a vádló által) bizonyított bűncselekmény tekintetében engedi meg, a törvényben erre előírt egyéb feltétel (közérdek vagy bárki jogos érdeke) megléte esetén, utóbb a büntethetőséget kizáró ok bizonyítását.

A Be. szabályai szerint a bizonyítás terhe – a bemutatott két, anyagi jogszabályból eredő kivételtől eltekintve - kizárólag a vádlóra hárul. A büntetőeljárásban a bizonyítási terhe – azaz annak a kérdése, hogy az elmaradt vagy sikertelen bizonyítás terhét ki viseli – nem a kontradiktórius eljárásban érintett két fél, hanem sokkal inkább a bíróság és a vádló viszonyában vet fel a Be. 75. § (1) bekezdés zárófordulatával kapcsolatban – korábban már érintett - kérdéseket.

A büntetőeljárás törvény a bizonyításra vonatkozó kockázatelosztás során is következetesen végig viszi a vádló bizonyítási kötelezettségét. Ennek alapelvét tartalmazza a Be. 4. § (2) bekezdése az „in dubio pro reo” római jogból eredő elvének törvényi rögzítésével. A kétséget kizáróan nem bizonyított tényeknek a vádlott javára szóló értékelése valójában az eljárásnak bizonyítottság hiányában való megszüntetéséről, vagy a vádlott ugyanilyen okból való felmentéséről szóló további rendelkezésekben ölt testet; azonban korántsem merül ki abban. A vád tárgyává tett magatartás büntetőjogi elbírálása – ezen belül akár a bűnösség megállapítása, akár a cselekmény jogi minősítése, akár a büntetés kiszabása tekintetében – jelentőséggel bíró bármelyik körülmény kapcsán irányadó ugyanis, hogy a kétséget kizáró bizonyítás elmaradásának hiánya csak a vádló terhére eshet.

A bírói gyakorlat már a korábbi Be. alkalmazásával is adott iránymutatást ezen elv – és egyben kötelező törvényi rendelkezés (64) - alkalmazásával kapcsolatban. Így jelenleg is érvényes, hogy a büntethetőséget kizáró vagy a büntetőjogi felelősséget korlátozó ok (az adott esetben: jogos védelem) fennállásának bizonyítási terhe sem hárítható át a terheltre (BH 1981.317.); a bíróság a kétséget csak a vádlott javára értékelve foglalhat állást a vádlott elmeállapota és a beszámíthatósága kérdésében, ha ennek természettudományosan megalapozott pontos, - a kórismét rögzítő - megállapítása az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának felülvizsgálati véleményével sem feloldható ellentéteket tartalmazó igazságügyi orvosszakértői vélemények alapján nem lehetséges (EBH 2002.793., BH 2003.393.).

Ezért nem csupán akkor kell a Be. 4. § (2) bekezdés alkalmazásával a büntetőjogi felelősség hiányát megállapító döntést hozni, ha a terhelt büntetőjogi felelőssége nem bizonyított, hanem ugyanezen elv (és egyben kötelező törvényi rendelkezés) alapján kell a terhelt cselekményét enyhébben minősíteni, ha a súlyosabb minősítést megalapozó tényállási elem (például szexuális erőszak esetén 12. életévét be nem töltött személlyel szemben alkalmazott tényleges erőszak, vagy a vagyon elleni bűncselekménynél az okozott kár magasabb értékhatárt átlépő mértéke) nem kétséget kizáróan bizonyított; ugyanígy nem róható a terhelt terhére a kétséget kizáróan nem bizonyított súlyosító körülmény, de nem mellőzhető az enyhítő körülmény terhelt javára értékelése sem annak - a terhelt általi – bizonyítatlanságára hivatkozva.

Fontos azonban rögzíteni, hogy az „in dubio pro reo” elve azonban - a törvény szövegéből is láthatóan - csak ténykérdésekre vonatkozik. A vitás jogkérdésekben, a bíróságnak jogértelmezéssel, a bizonyítékok egymásra vonatkoztatott értékelésével és összevetésével kell döntenie (következtetéseket levonnia).

Ugyanakkor a kétséget kizáró bizonyítottság követelménye nem keverendő össze a már tárgyalt (fogalmilag elérhetetlen) anyagi igazság fogalmával. Kétséget kizáróan bizonyított az a tény, amit a bíró az általa egyenként és összességében szabadon értékelt bizonyítékok alapján kétséget kizáróan valósnak talál; nem pedig az, ami –

ahogy arra már rámutattunk - a soha el nem érhető objektív bizonyosság mércéjével bizonyosan úgy volt. Így nem alkalmazható az „in dubio pro reo” elve – a gyakorlatban legtöbbször megjelenő, téves terhelti, sőt nem ritkán védői hivatkozásokkal szemben – a bizonyítékok hitelt érdemlőségére vonatkozó bírói mérlegelés támadására.

Kétségtelen; az „in dubio pro reo” elvére tekintettel, ha az ügyben a bűnösség irányába mutató közvetlen bizonyíték nincs, és a rendelkezésre álló közvetett terhelő bizonyítékok kétséget kizáró módon csak arra adnak következtetési alapot, hogy a bűncselekményt a vádlottak is elkövethették, de a terhelő adatok alapján a vádlottak tagadását megcáfolni nem lehet, és további bizonyítékok beszerzésére nincs mód: a vádlottakat az ellenük emelt vád alól bizonyítottság hiányában fel kell menteni (BH2003. 145.); ha a közvetett bizonyítékok egyértelműen nem nyújtanak alapot olyan ténybeli következtetésre, hogy a bűncselekmény elkövetője a vádlott volt: bebizonyítottság hiányában felmentő rendelkezés meghozatalának van helye (BH 1977.484). Közvetlen bizonyíték alapján megállapított tény azonban nem támadható az „in dubio pro reo” elvére hivatkozással akként, hogy például a bíróság által elfogadott tanú vallomása vagy okirat hitelessége nem kétséget kizáróan valós, bizonyított.

11. A büntetőjogi felelősség önálló elbírálása

A Be. 10.§-a szerint abban a kérdésben, hogy a terhelt követett-e el és milyen bűncselekményt, a bíróságot, az ügyészt, a nyomozó hatóságot nem köti a más eljárásban, így különösen a polgári eljárásban, a szabálysértési vagy a fegyelmi eljárásban hozott határozat, illetőleg az abban megállapított tényállás.

A Be. tehát e tekintetben egyáltalán nem szűkíti a büntetőbíróság által megállapítandó igazságot; a vád elbírálása során jelentős tényeket a bíróság bármilyen más jogilag szabályozott eljárásban hozott határozat sem jogi következtetéseiben, sem az abban megállapított tények tekintetében nem köti. Ehhez képest a polgári perben hozott határozat a „második helyen” áll; más hatósági vagy fegyelmi határozat ugyan úgy semmilyen vonatkozásban – azaz jogkövetkeztetéseiben és a tényállás megállapítása kapcsán - sem köti, a büntető bíróság ítélete is csak abban a körben, hogy az abban a terhelt terhére rótt bűncselekmény el nem követését nem állapíthatja meg a polgári perben eljáró bíróság.

12. A perbeli ténymegállapítás eszközeinek korlátai

A korábbiakban már volt róla szó, hogy a bíróságnak – a vád körén belül – korlátlan ügyfelderítési kötelezettségén, ami a lehetséges bizonyítási eszközök akár hivatalból való maradéktalan beszerzésének és megvizsgálásának a kötelezettségét is jelentette, a Be. 75. § (1) bekezdésének 2006. július 1-től hatályos módosítása ütött elsőként rést. Ez a rendelkezés – a korábbi szabályozáshoz képest – következetesebben határolja el a bíróság és a vádló feladatait, s egyértelműen az ügyész feladatává teszi, hogy gondoskodjon a vád megfelelő megalapozásáról.

A szabály értelmezése kapcsán ugyancsak a Legfelsőbb Bíróság az 1/2007. BK véleményben adott elsőként iránymutatást. Eszerint az ügyész a bírósági eljárás menetében is előterjeszthet a vád alátámasztása érdekében bizonyítási indítványt, de

azt a bíróság nem köteles teljesíteni. Az ügyész ugyanis közvetett módon bírósági funkciót gyakorolna, ha kötelező erejű indítványával meghatározhatná, hogy a bíróság milyen bizonyítást vegyen fel; ugyanakkor az ügyész által indítványozott, de a bíróság által be nem szerzett bizonyítási eszközökből megszerzhető bizonyíték hiánya – ha az a tényállás megállapításához szükséges lett volna – megalapozatlanságot eredményez.

A rendelkezés jelen formájából az is adódik, hogy amennyiben az eljárás adatai a vádat (esetleg) alátámasztó további bizonyítási eszközök létezésére utalnak, de az ügyész ezek beszerzésére nem tett indítványt, a bíróság erre nem is hívhatja fel, mert ezzel a felhívással, a Be. 1. §-át megsértve, vádlói funkciót gyakorolna. Ugyanakkor – a szabályozás korábban már említett, felemás voltára visszavezethetően – a bíróság maga, akár a sértett indítványára vagy hivatalból elrendelheti eljárási cselekmények elvégzését, bizonyítás kiegészítését terhelő bizonyítékok vonatkozásában is. A Be. 75. §-ának (1) bekezdése tehát nem azt jelenti, hogy a bíróság a vádló indítványa hiányában terhelő bizonyítékot nem szerezhethet be, illetve nem vizsgálhat meg, hanem csupán azt, hogy erre nem kötelezhető, tőle nem számon kérhető.

Ez nem áll ellentmondásban azzal, hogy a hiányzó ügyészi indítvány a másodfokú eljárásban is pótolható; az ekkor megtett indítvány nem utasítható el a Be. 75. § (1) bekezdés zárófordulatára hivatkozással, már csak azért sem, mert az ilyen, az eljárásban ismert, de fel nem használt bizonyítási eszközökből származó új bizonyíték akkor is a terhelt terhére eső perújítást alapozhat meg, ha az adott bizonyítási eszköz alapeljárásban való felhasználásának hiánya ügyészi mulasztásra vezethető vissza. Ezen okból pedig a másodfokú bíróság ugyancsak intézkedhet hivatalból is az ügyész által nem indítványozott bizonyítási eszköz beszerzésére.

Az új büntetőeljárás törvény e téren is szintet vált, de ugyancsak nem valósította meg teljes mértékben, maradéktalanul az eljárási funkciók teljes szétválasztását. Azt ugyan kifejezetten rögzíti, hogy a vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli [164. § (1) bekezdés], a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be [Btk. 164. § (2) bekezdés], ugyanakkor utóbbi rendelkezésnek rögtön kissé élet veszi annak törvényi rögzítése, miszerint indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles [Btk. 164. § (3) bekezdés].

A „nem köteles” megfogalmazás megtartása pedig újfent teret nyit az aktív bírói szerepkör – az adott bíró személyes döntésétől függő - gyakorolhatóságának. Megszűnik azonban a vád alátámasztását szolgáló tényfeltárással kapcsolatos bírói passzivitás kockázata; az új Be. 593. § (4) bekezdése kifejezetten rögzíti, miszerint ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására (azaz az ügyész bizonyítási indítványának hiányára) vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók. Ez pedig nem csak akkor döntő jelentőségű, ha a másodfokú bíróság határozata ellen nincs helye fellebbezésnek. A törvény 619. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a harmadfokú bíróság a határozatát arra a tényállásra alapítja, amely alapján a másodfokú bíróság az ítéletét meghozta, kivéve, ha a másodfokú bíróság ítélete a fellebbezéssel sérelmezett ellentétes döntés tekintetében megalapozatlan. Az ügyészi bizonyítási indítvány következtében megalapozatlan tényállás pedig – a kifejtettek szerint, a

jogkövetkezmények alkalmazhatóságának hiányában – valójában „nem megalapozatlan”, így ha mégis a másodfellebbezést megalapozó ellentétes döntés születik, akkor is az ügyész által első fokon indítványozni elmulasztott bizonyítási eszköz nélkül megállapított tényállás lesz a harmadfokú ügydöntő határozat alapja. Mindez az első fokon eljáró ügyész tevékenységének súlyát rendkívül jelentős mértékben megnöveli.

13. A bizonyítás önkorlátozása

A büntetőeljárásban a bizonyítékok értékelésének töretlen alapelve a szabad mérlegelés, melynek lényege, hogy a büntetőeljárásban szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, és szabadon alkalmazható minden bizonyítási eljárás, továbbá a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs törvényben előre meghatározott bizonyító ereje, következésképp a bizonyítékok egyenként és összességükben is szabadon értékelhetők, a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződés szerint kell megállapítani. Ezt törvényi szinten is rögzíti a Be. 78. § (1) – (3) bekezdése. Nem mond ellent ennek az az ugyanitt fellelhető szabály sem, miszerint a törvény elrendelheti egyes bizonyítási eszközök igénybevételét.

A Be. 99. § (2) bekezdése négy, konkrétan meghatározott kérdésben kötelezően írja elő szakértő igénybe vételét, de az (1) bekezdésben foglalt általános rendelkezés – miszerint, ha egy bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, úgy a szakértőt kell alkalmazni – is olyan kötelezést jelent, hogy különleges szakértelmet igénylő, és a cselekmény minősítését befolyásoló [de a Be. 99. § (2) bekezdésében nem szereplő] kérdésnek a bíróság által alkalmazott szakértő véleményétől eltérően más szakértő alkalmazása nélküli elbírálása, a cselekmény minősítése tekintetében az indokolási kötelezettségnek az ítélet felülbírálatra alkalmatlanságát eredményező megsértését jelentheti (BH 2012.60.), azaz feltétlen – felülvizsgálati eljárásban is kötelező hatályon kívül helyezést eredményező – eljárási szabálysértés.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szakértői vélemény elfogadása kötelező lenne; amennyiben a bíró kétségeit a szakértőtől kért felvilágosítás vagy a szakvélemény kiegészítése, illetve a szakértő tárgyalási meghallgatása nem hárítja, úgy más szakértőt kell kirendelni (65). Ha azonban a más szakértő kirendelése sem vezet eredményre, a szakvélemények között ellentét van, az újabb szakvélemény beszerzése csupán lehetőség, de nem kötelezettség; a szakértői vélemény is csak egy a bizonyítékok sorában, amelynek bizonyító ereje a megválaszolandó szakkérdésekkel kapcsolatos minden ellentmondást érintő és feloldó, tudományosan megalapozott érvein alapul.

A szabad bizonyítás elvéből adódóan azonban a szakértői vélemény, mint a bizonyítékok egyikének az értékelése is, a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik, és a szakértői vélemények közötti ellentmondások feltárása nem minden esetben igényel speciális, különleges szaktudást igénylő természettudományos ismereteket (BH 2007.34.). (66)

Töretlen a bizonyítás azon elve is, miszerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó

hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg [Be. 78. § (4) bekezdés].

Az adott bizonyíték kirekesztését – annak törvénytelen volta miatt - eredményező konkrét szabálysértéseket a törvény tehát nem sorolja fel, azokat okokat azonban taxatív módon meghatározza, amelyek alapján a jogsértés a bizonyíték fel nem használhatóságához vezet; ilyen a bizonyíték bűncselekmény (azaz a Btk.-ban büntetni rendelt cselekmény) útján, és a más tiltott (tehát kifejezett konkrét jogszabályi rendelkezésbe ütköző) módon való megszerzése, míg a résztvevők jogainak korlátozásával történő bizonyíték-beszerezés kapcsán az eljárási törvény azt rögzíti, hogy a bizonyíték kirekesztését ilyen indok alapján csak – esetileg eldöntendő - lényeges jogsértés eredményezheti.

A bírói gyakorlat szerint például lényeges - az eljárásban részt vevő személyek törvényes jogainak korlátozásával járó - eljárási szabálysértés a vádlott gyermekkorú hozzátartozóinak a törvényes képviselői hozzájárulás hiányában (BH 2005.385., BH 2005.204), illetve a nem magyar anyanyelvű tanúnak a tolmács nélküli - vagy nem megfelelő tolmáccsal való - kihallgatása (BH 2015.213.), ezért az így megszerzett bizonyítási eszközökből származó tények bizonyítékként nem értékelhetők.

Kötelező védelem esetén a védő kirendelésének elmulasztása a nyomozó hatóság részéről a terhelt jogainak ugyancsak olyan lényeges korlátozását jelenti, ezért az ennek hiányában foganatosított kihallgatásán tett vallomása bizonyítékként nem értékelhető (BH 2007.42.I.), és ugyanígy értékelendő az őrizetbe vett terheltnek az ugyanabban az ügyben történő tanúkénti kihallgatása is (BH 2007.217.).

Ezzel szemben viszont abból a tanúvallomásból származó bizonyíték, amelynek beszerzése – a Be. 17. §-ának (6) bekezdésében felsorolt gazdasági bűncselekmények miatt folyó ügyben - a ki nem jelölt bíró eljárásában történt meg, kizárólag ebből az okból nem tekinthető tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett bizonyítéknak, és ezért annak bizonyítékként való értékelése sem kizárt (BH 2008.237.).

Nem ütközik a felhasználhatóság tilalmában az (esetlegesen) polgári jogi jogsértéssel – személyiség jogi sérelmet okozva – megszerzett bizonyíték sem (EBH 2000.296.). Ez összhangban áll azzal, hogy a polgári joggyakorlat már korábban arra az álláspontra jutott, miszerint a bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének biztosítása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért a hang- vagy képfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha ez a felvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik (BH 1985.57.III., BH 2000.485.).

A Be. maga öt olyan esetet jelöl meg, amikor bizonyos követelmények betartását – természetesen a bennük rejlő garanciális tartalom miatt – olyan jelentőségűnek tartja, hogy maga rögzíti, miszerint az annak ellenében beszerzett bizonyítékot figyelmen kívül kell hagyni. Ebből három a tanúvallomáshoz kötődik; eszerint a mentességi okokra és jogokra való figyelmeztetésnek, a tanúvallomás akadályai tisztázásának, valamint a hamis tanúzás következményeire való kioktatásnak, és a tanú ezekre vonatkozó nyilatkozatának a hiányában, avagy az azok ellenében felvett tanúvallomást ki kell rekeszteni a bizonyítékok köréből (67).

Ugyanezt írja elő a törvény a törvényes figyelmeztetés nélkül megszerzett terhelti vallomás, és – a törvény által meghatározott esetben – a mentességi jogával élő tanú birtokában lévő, de utóbb a bíróság által le nem foglalt irat tekintetében (68).

A bírói megismerés sajátos önkorlátozását eredményezi a Be. 206. § (3) bekezdése, miszerint ha a tanú a tárgyaláson a mentességi jogával él, a korábban tett vallomása nem ismertethető és nem olvasható fel. Ez akkor állhat elő, ha a Be. 82. § (1) bekezdése szerinti mentességi joggal bíró személy – a törvényes kioktatást követően – e jogával nem él és vallomást tesz, az eljárás során bármikor elrendelt újabb kihallgatása során már érvényesíti a mentességi jogát. Ez pedig alapvetően különbözik a terhelt vallomására vonatkozó szabályozással; ezért míg a terhelt vallomása akkor is felolvasható, ha a vallomástételt utóbb megtagadja (69), a tanú esetében ez kifejezetten kizárt; ha mégis sor kerül rá, az bizonyítékként nem vehető figyelembe.

Az említett, a bizonyíték kötelező kirekesztését eredményező esetek - talán éppen ezért – a gyakorlatban viszonylag ritkán fordulnak elő. A Be. 78. § (4) bekezdésén alapuló bizonyítékkirekesztés (vagy legalábbis annak terhelti-védői igénye) legtöbbször a bírói engedélyhez kötött titkos eszközökből származó bizonyítékok kapcsán merül fel.

A gyakorlat azt mutatja, hogy olyan ügyekben, amelyekben titkos eszközzel beszerzett felhasználására kerül sor, a védelem mozgástere szinte teljesen leszűkül a bizonyítás törvényességének támadására; a titkos eszközzel beszerzett bizonyíték ugyanis – ha már az alapján vádemelésre került sor – általában jelentős fokban bizonyítja a bűncselekmény elkövetését; ha például a titkos eszköz alkalmazásából rendelkezésre állnak a terheltnek a vád tárgyát képező bűncselekmény elkövetését taglaló közlései, úgy azzal szemben a terhelt nem nagyon tehet mást, minthogy él a hallgatás jogával, védője pedig a titkos eszközzel beszerzett bizonyíték eljárásjogi okból való kirekesztését igyekszik elérni.

E téren belül azonban – más ügyekhez képest – jóval tágabbak a lehetőségei, mert míg a szabad bizonyítás rendszerében a formai kötöttségek általában lazák, addig a titkos eszköz alkalmazásának szabályozása – annak az emberi alapjogok magját érintő jellege miatt – jóval kötöttebb, és így az e körben megvalósult szabálytalanság általában önmagában lényeges (alap)jogkorlátozást eredményez. Ezzel pedig a tartalmilag nehezen cáfolható bizonyíték eljárási okból mégis közömbösíthető. Meg kell jegyezni: a felsoroltak minden esetben azt követelik meg a bírótól, hogy tudatának a kizárt bizonyíték tartalmára vonatkozó részét „kapcsolja ki”, de legalábbis hagyja figyelmen kívül azokat.

Ennek kapcsán nem kerülhető el annak felvetése, hogy az Alkotmánybíróság a 34/2013. (XI.22.) AB számú határozatában kifejtette, a 21/2016. (XI.30.) AB számú határozatában pedig hivatkozott arra, miszerint a nyomozás során eljáró bíró megismerhet olyan adatokat, amelyekhez az ítékezés során eljáró bíró már nem jut hozzá, de amelyek alkalmasak arra, hogy a bíró előzetes véleményt alakíthasson ki az ügyről; annak pedig semmi nem zárja ki az elvi lehetőségét, hogy a bírósági tárgyaláson végül nem használnak fel bizonyítékként olyan, a bűnügyi nyomozás

során beszerzett adatokat, amelyeket azonban a nyomozás során eljáró bíró még megismerhetett.

Az Alkotmánybíróság értékelése szerint ezen, a tárgyalás során bizonyítékként fel nem használt többletadatok előzetes ismerete alkalmas lehet arra, hogy az ítélező bíró elfogulatlanságát, vagyis a bűnügy elfogultságtól mentes megítélését veszélynek tegye ki. A fent bemutatott példák azonban bizonyítják, hogy a kizárólag a vádemelést követően eljáró bíró is ismerhet meg végül fel nem használható bizonyítékokat; azok ellenében is köteles azonban pártatlan maradni, azaz – akár az anyagi igazsággal szemben is – is a processzuális igazsághoz hűnek maradni, és a Be. ezen szabályrendszere is ezt kívánja meg, ehhez igazodik.

Érdekes kérdésként merül fel, mi a helyes eljárás akkor, ha a terhelt javára szolgáló bizonyíték származik a Be. 78. § (4) bekezdése alapján fel nem használható bizonyítási eszközből.

Álláspontom szerint az anyagi és a processzuális igazság ilyen jellegű, tetten érhető összeütközése esetén – éppen előbbi alkotmányos jellegéből következően – az anyagi igazságnak kell elsőbbséget biztosítani. E bizonyítási tilalomban részben a favor defensionis (a vádlottnak nyújtott kedvezmény) elve fogalmazódik meg; ha ugyanis a bizonyíték mentő, s a vádlott felmentéséhez vezethet, nem jelenthet számára sérelmet, hogy törvény ellenére szerzett bizonyítékon alapul a számára kedvező döntés (70). Ezért semmi nem igazolhatja, hogy a bíróság az igazság szolgáltatása során a terhelt javára eső körülményt alátámasztó bizonyítékot az eljárásból bármilyen processzuális okból kirekesszen.

14. A bizonyítás módját érintő különjárások fejlődése

A büntetőeljárás általános szabályai mellett léteznek az ún. különjárások. Minden különjárás az általános eljárási szabályok alapján, de a törvényben megállapított eltérések szerint folyik. A különjárások megállapítására jogpolitikai, illetőleg eljárás-gazdaságossági (ökonómiai) megfontolások vezetnek. Erre okot adó tények lehetnek a terhelt speciális személyi körülményei (fiatalkorúak, katonák, mentességet élvező személyek, távollevők ellen folytatott eljárás), az eljárás tárgya (magánvádas eljárás, szabálysértés elbírálása); a terhelt beismerése, illetőleg konszenzusa, ha a bűncselekmény súlya, illetőleg a kiszabható büntetés nem haladja meg a törvényben meghatározott mértéket. Idetartozik a bíróság elé állítás, lemondás a tárgyalásról, a tárgyalás mellőzésével lefolytatott eljárás; ezekben a különjárásokban az opportunitás jut kitüntetett szerephez (71).

Témánk szempontjából az utóbbi csoportnak van jelentősége; azok a joggyakorlatilemező csoport munkájában önálló témakört is alkotnak, így itt kizárólag - az ítéleti bizonyossághoz való viszonyuk szem előtt tartásával - a büntetőeljárás belüli térnyerésüket kívánom bemutatni.

A korábbi Be. hatályba lépésekor még csupán egyetlen olyan különjárás formát tartalmazott, amelyik az eljárás egyszerűsítésének, gyorsításának érdekében rendkívül szigorú garanciák mellett a bírói bizonyítás szűkítését, sőt akár mellőzését is lehetővé tette. Alkalmazhatóságának rendkívül szűk körét mutatja, hogy (közvádas ügyben) kizárólag az ügyész indítványára, szabadlábban lévő vádlottal szemben,

vétségi eljárásra tartozó, de azon belül is csak csekély jelentőségű bűncselekmény miatt, kizárólag pénzbüntetés (és néhány mellékbüntetés) kiszabását tette lehetővé, azonban azt is csak akkor, ha a tényállás egyszerű, és a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerte.

A törvény tartalmazta továbbá azt a feltételt is, hogy a büntetés célja így is elérhető legyenek; ami nyilvánvalóan széles mérlegelési lehetőséget biztosított mind az ügyészség részére abban a tekintetben, hogy tesz-e indítványt a tárgyalás mellőzésével való elbírálásra, mind a bíróságnak arra nézve, hogy meglévő indítvány esetén annak megfelelően jár-e el.

E külön eljárásban tehát – legalábbis a bíróság előtti – bizonyítás nélkül is érdemi döntés született a terhelt büntetőjogi felelősségéről; és bár arra pusztán a terhelti beismerés is alapot adott, azonban e különjárásban is irányadó volt az az általános szabály, miszerint a terhelt beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat (72).

Amennyiben pedig a terhelt beismerése rendelkezésre áll, amit még egyéb bizonyíték is alátámaszt, az tárgyalási bizonyítás nélkül is a bizonyosság olyan fokát eredményezi, ami feltehetően a valósággal egyező tényállásra alapított döntést tesz lehetővé. A többszörös szubjektív szűrő – az ügyész diszkrecionális joga az indítványtételre és a bíró joga annak figyelmen kívül hagyására – lehetővé tette az iratokból felismerhető, esetleges kétséget eredményező körülmények előzetes felismerését és kezelését, a tárgyalás tartására irányuló kérelem esetén kötelezően „pótolandó” tárgyalási bizonyítás pedig a fel nem ismert, de bármely jogosult által utólag felismert sérelem orvosolását is.

Ennek ellenére a törvény rendkívül alacsony „kockázati szinten” tette csak lehetővé a tárgyalás mellőzésével a bírói bizonyítás elhagyását; ilyen garanciák mellett is csak csekély jelentőségű bűncselekmény miatt, és csak a Btk.-ban szabályozott legenyhébb büntetési nem kiszabása érdekében.

Ezért a jogintézmény „fellazulása” már a korábbi Be. hatálya alatt megkezdődött. 1995. szeptember 1. napjától lehetővé vált a különjárás alkalmazása minden vétségi eljárásra tartozó ügyben, és a pénzbüntetésen kívül – egyebekben változatlan feltételek mellett – lehetőség nyílt egy évet meg nem haladó tartamú, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés és - önálló büntetésként - meghatározott mellékbüntetések, valamint próbára bocsátás alkalmazására is. A módosítás lehetővé tette, hogy a bíróság előkészítő ülésen felhívhassa az ügyészt a tárgyalás mellőzésével való elbírálás indítványozására, ha arra lehetőséget látott, de az ügyész korábban ilyen indítvány nem tett, és elhárult az akadály a jogintézmény fiatalok elleni eljárásban való alkalmazása elől. 2000. március 1. napjától a különjárás katonával is alkalmazhatóvá vált, és ezzel párhuzamosan bizonyos katonai büntetési nemek alkalmazására is lehetőség nyílt.

A korábbi büntetőeljárás törvényben ugyancsak már a hatályba lépésekor is szereplő bíróság elé állítás különjárás ugyan az elérendő ítéleti bizonyosságra kiható eltérő szabályt nem tartalmaz, azonban témánkhöz annyiban kapcsolódik, hogy még ezen, a rendes eljárástól csupán a bírói bizonyossághoz vezető folyamat jelentős felgyorsításával különböző eljárás mód is csak a bűncselekmény elkövetésén tetten ért

vagy a bűnösségét beismerő elkövetővel szemben volt – meghatározott, az évek során bővülő körben – alkalmazható, tehát két olyan feltétel legalább egyikének fennállása esetén, ami leginkább biztosítja az anyagi igazság elérését az eljárás pusztán felgyorsításából fakadó egyszerűsítése mellett is.

2000. március 1-i hatállyal kerül a büntetőeljárás törvénybe a Be. XVII/B. Fejezetében szabályozott, lemondás a tárgyalásról elnevezésű külön eljárás, ami – a korábbiakhoz képest radikális váltással - bíróság ugyan lényegesen enyhébb büntetési tételek kilátásba helyezése mellett (73), de az ügyész indítványára bármilyen, nyolc évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt indított eljárásban lehetővé tette nyilvános ülés alapján hozott ítélettel a vádlott bűnösségének megállapítását, és bármilyen nemű büntetés kiszabását, ha a vádlott a tárgyaláshoz való jogáról lemondott, és beismerő vallomást tett. Emellett lehetőséget biztosított arra is, hogy a nyomozás során beismerő vallomást nem tevő vádlott a vádirat kézbesítését követő 15 napon belül maga kezdeményezze az ügy nyilvános ülésen való elbírálását.

Az új külön eljárás nem csupán azért növelte jelentősen a bizonyítás szűkítése lehetőségének alkalmazási körét, mert azt minden 8 évnél nem súlyosabb bűncselekmény esetében, bármilyen büntetés kiszabása esetén is lehetővé tette, de – az ügyész diszkrecionális indítványozási jogának fenntartása mellett - a bíróság ettől való eltérési lehetőségét a törvényben meghatározott esetekre korlátozta; a bíróság a külön eljárás szabályaitól csak akkor térhetett el, ha a nyilvános ülésen azt állapította meg, hogy az ügy ilyen módon való elintézésének nincs akadálya, ha a vádlott a vallomástételt megtagadta, vagy a vádlott kihallgatását követően ítélte meg, hogy a vádlott beszámítási képessége, beismerésének önkéntessége, vagy hitelt érdemlősége iránt ésszerű kételyek mutatkoznak, továbbá ha a vádlott vallomása a nyomozás során tett vallomásától lényegesen eltért, illetve, ha a vádtól eltérő súlyosabb minősítés látszott megállapíthatónak.

A törvény kifejezetten rögzítette, hogy a bíróság a vádlott bűnösségét a beismerő vallomására és a nyomozás irataira alapítja, és a bűnösség megállapítása, valamint az említett bizonyítékokon alapuló, a váddal egyező tényállás miatt a fellebbezés lehetőségét is kizárta.

Az említett külön eljárások tehát már az objektív tényállás-megállapítási kötelezettség alapvető szinten töretlen fenntartásának elve mellett is megkezdtek az úttörést a perbeli igazság szélesebb körű alkalmazása felé; más kérdés, hogy a legjelentősebb váltást jelentő tárgyalásról lemondás – feltehetően a kiszabható büntetés mértékének radikális csökkentése miatt – ügyészi oldalról inkább ellenállásba ütközött, ezért ilyen külön eljárásra irányuló ügyészi indítványok csak csekély számban érkeztek a bíróságokra.

A jelenleg hatályos Be. nem bővítette ugyan a terhelt beismerése alapján a processzuális igazságot előtérbe helyező külön eljárások körét, de hatályban léte alatt folyamatosan tovább szélesítette a már korábbi eljárási törvényben is létező külön eljárások alkalmazhatósági körét, továbbá létrehozta a lemondás a tárgyalásról külön eljárásnak az együttműködő terhelt esetén, bünszervezetben elkövetett cselekmény esetén alkalmazható speciális módját. E külön eljárás szabályait a 2011. évi LXXXIX. törvény 2011. július 13-i hatállyal igen jelentősen átalakította, tovább részletezte és közelítette a köznyelvben „vádalku” néven ismert jogintézmény fogalma

felé. A terhelt beismerése (és az egyéb törvényi feltételek fennállta) esetén az ügyész az általa indítványozott büntetés vagy intézkedés nemére, továbbá – együttműködő terhelt esetén – annak mértékére, tartalmára is kiterjedő megállapodást köt. A jogintézmény fontos szabálya azonban, hogy az ügyésznek a megállapodás alapján az ügy nyilvános ülésen való elbírálására tett kezdeményezést a bíróság nem köteles elfogadni; csak akkor köteles az eljárást a külön eljárás szabályai szerint lefolytatni, ha a vádlott a bűnösségét elismeri, a tárgyalásról lemond és a bíróság e tény, az eljárás iratai, valamint – szükség esetén - a vádlotthoz és a védőhöz intézett kérdésekre adott válaszok alapján nem látja akadályát az ügy nyilvános ülésen való elintézésének (74).

Minden egyéb esetben a bíróság az ügyet tárgyalásra utalja, és azt követően is ekként jár el, ha a vádlott kihallgatását követően úgy ítéli meg, hogy a vádlott beszámítási képessége, beismerésének önkéntessége vagy hitelt érdemlősége iránt ésszerű kétely mutatkozik, továbbá ha a vádlott vallomása a nyomozás során, valamint az ügyész előtt tett vallomásától lényegesen eltér (75). Az alapvetően és deklaráltan (76) a processzuális igazság elérése érdekében megalkotott külön eljárásban tehát a szabályozás ezen módja „védőhálóként” biztosítja az attól felismerten különvált anyagi igazság felderítéséhez való visszatérés lehetőségét.

2007. január 1. napjától olyan, formailag a rendes eljárás rendjébe illeszkedő jogintézmény is bekerült a büntetőeljárás rendszerébe, ami a terhelt beismerésére alapítva, a sértett kárpótlása mellett, a (további) bizonyítás mellőzését tette lehetővé; ez a közvetítői eljárás (Be. 221/A. §).

Amennyiben a közvetítői eljárás eredményes, abban az esetben a terheltnek a vádemelést megelőzően tett, a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomása szükségképpen azt eredményezi, hogy az ügyész eljárást megszüntető határozata, vagy a bíróság megszüntető végzése a bűncselekmény terhelt általi elkövetését megállapítja, azonban – anyagi jogi jogintézmény, a tevékeny megbánás (77) következtében – büntethetőséget megszüntető ok folytán három évi, fiatakorú esetében öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt ahhoz bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása vagy intézkedés alkalmazása nem társul. Az abban foglalt valóság tartalom – azaz a bűncselekmény terhelt általi elkövetése – azonban utóbb már semmilyen módon nem vitatható. Felnőttkorú elkövető öt évi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekménye esetén a tevékeny megbánás nem a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságának megszűnését, hanem csak a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségét eredményezi; ezért ilyen esetben a pusztán a terhelt beismerésén alapuló processzuális igazság alapján bűnösséget megállapító és büntetést kiszabó ítélet válik meghozhatóvá.

15. A jövő

Amíg tehát a hatályos Be. történetét a processzuális igazságon alapuló, de valamilyen módon az anyagi igazság feltárását sem kizáró külön eljárások bővülő alkalmazása jellemzi, addig az elfogadásra váró eljárási törvény tervezete már alapvetően eltérő koncepción alapszik. Ahogy arra már utaltunk, az új Be. 163. § (4) bekezdés c) pontja kifejezetten rögzíti, miszerint nem kell bizonyítani azokat a tényeket, amelyek

valóságát a vádló, a terhelt és a védő az adott ügyben, együttesen elfogadja. Ezt az elvet aztán következetesen végigvezeti a törvény az eljárás valamennyi szakaszán, és már a rendes eljárásban kitüntetett, az ítéleti tényállás megállapítását alapvetően meghatározó jelentőséget ad a terhelti beismerésnek.

Ennek megfelelően a terhelt és az ügyész már a vádemelést megelőzően egyezségeket köthet a bűnösség beismeréséről és ennek következményeiről, melyet a terhelt, a védő és az ügyészség egyaránt kezdeményezhet. Az egyezés megkötése érdekében az ügyészség, a terhelt és a védő (utóbbi a terhelt hozzájárulásával önállóan is) a bűnösség beismeréséről és – az egyezés tárgyát képező bűncselekmény tényállását és Btk. szerinti minősítését kivéve – az egyezés tartalmi elemeiről is egyeztetést folytathat. Az egyezés vonatkozhat a büntetőeljárás alapjául szolgáló valamennyi vagy akár csak egyes bűncselekmények beismerésére.

Ha az egyezés büntetés kiszabására irányul, az egyezés tartalmazza azt, hogy az ügyészség, a terhelt és a védő milyen nemű, mértékű vagy tartamú büntetést vesz tudomásul. Ha az egyezés létrejött, az ügyész annak megfelelően emel vádat, a bíróság pedig az új Be. XCIX. Fejezete szerint önálló külön eljárásban jár el, melynek a bizonyítás már nem része, és a beismerő nyilatkozat elfogadása is csak a törvényben taxatív módon meghatározott, nem a nyilatkozat valóság-tartalmával, illetve a bíró azzal kapcsolatos álláspontjával összefüggésben álló okokból tagadható meg.

Ugyanakkor az ügyésznek egyezés, sőt beismerés hiányában is lehetősége van a vádiratban indítványt tennie a büntetés vagy intézkedés mértékére vagy tartamára is arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekmény elkövetését beismeri.

A bírósági szakban meghatározó szerepe van, és – a rendes eljárásban is - élesen elkülönül a beismerés alapján és annak hiányában követendő eljárás. A kötelezően tartandó előkészítő ülésre szóló idézésben már a terheltet figyelmeztetni kell arra, hogy az előkészítő ülésen beismerheti a bűnösségét abban a bűncselekményben, amely miatt ellene vádat emeltek, és a beismeréssel érintett körben lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, továbbá, ha a bíróság a bűnösség beismerésére

vonatkozó nyilatkozatot elfogadja, akkor a vádirati tényállás megalapozottságát és a bűnösségkérdését nem is vizsgálja. Ennek megfelelően a terhelt az előkészítő ülésen beismerő vallomást tehet, és ebben az esetben fel sem merül a valóságnak megfelelő tényállás megállapításának kötelezettsége. A megegyezéssel eljárásban a bíróság bizonyítást nem is folytat, s nem vizsgálja sem a bűnösség, sem a vádirati tényállás megalapozottságát. A törvény 504. § (2) bekezdése meghatározza azt a három konjunktív követelményt, amelyek a beismerő nyilatkozat bíróság általi elfogadásának a feltételei.

Ezek a következők: a vádlott a nyilatkozatának természetét és jóváhagyásának következményeit megértette, a vádlott beszámítási képessége és beismerésének önkéntessége iránt észszerű kétely nem mutatkozik, továbbá a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozata egyértelmű és azt az eljárás ügyiratai alátámasztják. A bíróság a terhelti beismerést kizárólag e feltételek bármelyikének hiánya miatt utasíthatja el. Ugyanilyen jogkövetkezéssel jár, ha a vádlott a tárgyaláson tesz beismerő vallomást. Ha pedig a bíróság a bűnösséget beismerő nyilatkozatot elfogadta, a

vádirati tényállás megalapozottságára és a bűnösség kérdésére nem folytatható le további bizonyítás.

Ugyanakkor beismerés hiányában is lehetőséget nyújt az új Be. arra, hogy a vádlott megjelölje a vádiratban szereplő azon tényeket, amelyek valóságát elfogadja; bizonyítás ezek tekintetében ugyancsak mellőzhető. Ezzel a beismerés a korábban csak egyes külön eljárásokban, és korlátozott körben való, a külön eljárás alkalmazhatóságára kiható jelentősége a büntetőeljárásban való bizonyításnak - a rendes eljárás során is – a jövőbeni meghatározó rendezőelvévé vált.

Ugyanakkor a már ismert külön eljárásokban is további szerepet kap a beismerés. Így lehetővé válik egyezség kötése a bíróság elé állításban is, a bíróság büntetővégzést az ügyészség indítványára vagy hivatalból is, háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény esetén tárgyalás mellőzésével, az ügyiratok alapján, beismerés hiányában is hozhat; beismerés esetén azonban öt évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt is lehetővé válik a tárgyalás nélküli elbírálás. A vádemelést megelőzően kötött egyezséget követő bírósági eljárás pedig – amint arra már utaltunk – a lemondás a tárgyalásról jogintézményének helyébe lépve, de már bármilyen bűncselekmény esetében alkalmazhatóan önálló külön eljárássá vált.

16. Összegzés

Írásom elején foglalkoztam az anyagi igazság filozófiai fogalmának és a büntetőperbeli feltárásának problémáival is. A bírósági eljárás legfőbb célja azonban nem lehet más, mint az igazság felderítése – gondoljunk itt annak akár a materiális, akár a processzuális felfogásra. A büntetőeljárástól joggal elvárható – a történelmi és eszmei változásoktól függetlenül – az igazság érvényre juttatása, hiszen az igazság megállapítása az alappillére, a *conditio sine qua non*ja az eljárásnak, az állami büntetőigény érvényesítésének, valamint a preventív és retorzív célok megvalósításának (78). Úgy vélem, hogy a saját magatartására vonatkozó anyagi igazságot senki nem ismerheti jobban, mint az adott személy önmaga; aligha feltételezhető, hogy az állam bármilyen bíróság vagy más hatóság útján, múltbéli eseményre vonatkozóan közelebbi anyagi valóságot tud felderíteni, mint ami ép beszámítási képességű személy önként tett beismerésén alapszik. A büntetőjogi felelősség megállapítása mindig valamilyen hátrányos jogkövetkezményt eredményez az érintett számára.

Ezért a bűncselekmény elkövetésével megalapozatlanul gyanúsított vagy vádolt személy – demokratikus, jogállami körülmények között – feltehetően nem fog önmagára nézve alaptalan beismerő vallomást tenni. Természetesen a valóban bűncselekményt elkövető személy pedig eredendően ellenérdekelt a valóság feltárásában; ha mégis beismeri a bűncselekmény elkövetését,

akkor azt feltehetően a saját, a valóság által meghatározott lelkiismerete, a valós tények és az ellene szóló bizonyítékok ismeretében teszi meg azt. Ezért a beismerésen alapuló konszenzus-elmélet és az anyagi igazság felderítésének igénye

nem áll ellentétben egymással. Beismerés esetén pedig csak annak önkéntessége és tudatossága vizsgálendő, valamint a beismerésnek az anyagi valóságtól való, a bizonyítékok értékelése nélkül tetten érhető, nyilvánvaló eltérése esetén kell megteremteni a további bizonyítás, és - annak eredményeként - esetlegesen más bizonyítéknak a beismerés elé helyezésének lehetőségét megteremteni. Irányadó ez bűnösség beismerésének hiányában a – részbeni – ténybeismerésre. A konszenzuson kívül eső ténykörben pedig nincs más út, mint a processzuális igazság; ami a jogerő beálltával azonosul az anyagi igazsággal. Az Országgyűlés által elfogadott, és a jövő év közepén hatályba lépő új törvény megfelel e követelményeknek, és így alkalmas arra, hogy a valósághoz leginkább hű ténymegállapításhoz vezesse a bíróságot

